

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-fevraldagi “2019-2025- yillarda O‘zbekiston Respublikasi aholisining ruhiy salomatligini muhofaza qilish xizmatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PK-4190-son qarori.

2.U.Qodirov. Yoshlarni destruktiv ta’sirlardan himoyalashning psixologik jihatleri. Toshkent, “Fan va texnologiyalar”, 2013-yil.

3.Internet manzillari va metodik qo‘llanmalar.

O‘ZBEK XALQ OG‘ZAKI IJODINING BOLALAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI

Farg‘ona viloyati Uchko‘prik tumani

I6- o‘rta maktab ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Muslimaxon Ro‘ziyeva Murodovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada yoshlarimizni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalashimizda xalq pedagogikasi umuman olganda ilmiy pedagogika bilan bog‘liqligi, o‘zbek xalq og‘zaki ijodi to‘g‘ridan -to‘g‘ri yoshlar tarbiyasiga ta‘sir etish vositasi bo‘lib xizmat qilgan va xizmat qilib kelayotgani haqida yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *xalq og‘zaki ijodi, mabai, turlari, retseptor, xalq pedagogikasi, axloqiy tarbiya, axloqiy fazilatlar.*

Xalq og‘zaki ijodi namunalari asosida o‘quvchilarga milliy qadriyatlarni shakllantirish tarbiyalanuvchi ruxiyatiga muayyan suratda ta‘sir qilish jarayoni tushuniladi. 5-6- sinf o‘quvchilarida milliy qadriyatlarni shakllantirishda ularning yosh xususiyatlarini inobatga olish zarur. 5-6- sinf o‘quvchilarining axloqiylik darajasiga, ularning kelgusi hayotdagi yo‘riqnomalariga xalq og‘zaki ijodida tarannum etilgan fazilatlar katta ta‘sir o‘tkazadi.

Odamning yuksak psixik funksiyalari tariqasida bolalikda berilgan idrok, diqqat va tafakkur borliqni bilish formalari sifatida qaralishi shak-shubhasizdir. Faoliyatning bilish manbai, muloqotning esa odamning shaxsiy taraqqiyoti manbai ekanligi ma‘lum. Xalq og‘zaki ijodi namunalarida aks etgan yuksak g‘oyalar ustida fikr yuritar ekanmiz, bunda yosh davridanoq bir-biridan ajralib turadigan o‘quvchilarni ko‘z oldimizga keltirishimiz lozim. 5-6- sinf o‘quvchilarida bilish jarayonlari (sezgi, idrok, tafakkur, xayol va xotira)ni o‘rganish tashlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bolaning individual jamoatchilik hatti-harakatlarida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy va tabiiy (tug‘ma) xulq-atvori, hatti-harakatlarini tushuntirib va uni oldindan aytib berishda uning biosoidal tabiatini hisobga olish zarurligi o‘rganiladi. Ma‘lumki, bola markaziy nerv tizimining tuzilishi, uning ishi (vazifalari) va xususiyatlari, uning markaziy va pereferik qismi, bosh miyaning tuzilishi, har bir neyronning tuzilishi va uning ish tartibi, "retseptor" tushunchasi va uning turlari, "analizator" tushunchasi, odam bosh miya qobig‘ining tuzilishi va uning asosiy maydonlari satqi qismlari ustida, bosh miya qobig‘ida sodir bo‘ladigan asosiy psixik jarayonlar va kishining psixik holatlari, retikulyar formatsiyalarining markaziy nerv tizimida tutgan o‘rni, uning roli va vazifalari to‘g‘risidagi ma‘lumotga ega bo‘lish pedagogik tashhishlashni oqilona tashkil qilishga imkoniyat yaratadi.

Bundan tashqari xalq og‘ki ijodi namunalari asosida 5-6- sinf o‘quvchilarini axloqiy tarbiyalashda bola psixikasi, unda nerv bog‘lanishlarining prinsipi va umumiy mexanizmlari, psixik hodisalarning miya ishi bilan bog‘liqligi, ularning psixik jarayonlari bilan aloqasi va xulq-atvor, xatti-harakatlarini boshqarishdagi, psixik hodisalar va miyaning ayrim tuzilishining bir xildagi o‘zaro ta‘siri, muammolari haqida ma‘lumotga ega bo‘lgani afzal. Shu bilan bir qatorda, bola miyasida sodir bo‘ladigan psixik holatlarning anatom-fiziologik xususiyatlari bunda sezgilarning tarkib topishida ishtirok etadigan miya tuzilishi va tanamizdagi a‘zolarining fiziologik mexanizmlari ustida o‘ylanib ko‘rishi zarur. Axloqiy tarbiya fazilatlarini: sabr-qanoat, matonatni xulq-atvorning genetik ildizi bunda odam psixologiyasi va uning xulq-atvori, xatti-harakatlari rivojlanishida genetika va muhit, biologik va

ijtimoiy omillarni tushuntirish muammolari, irsiyat mexanizmlari haqidagi tasavvurlar asosida hal qilishga yordam beradi. Axloqiy tarbiya tadbirlarini amalga oshirishda xalq pedagogikasidan foydalanish o‘rinlidir.

Xalq donishmandligi va odobnomasining nodir sohasi bo‘lgan o‘zbek xalq pedagogikasi ijtimoiy va maishiy-axloqiy xayotning barcha tomonlarini, xalq og‘zaki ijodi, qadrshunoslik, udumshunosligi va marosimshunosligining yetakchi yo‘nalishlarini, diniy-axloqiy ta‘limotni qamrab olganligi bilan xarakterlanadi. U xalqimizning asrlar davomida to‘plagan boy tajribalarini, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy, falsafiy, ma‘rifiy, estetik, ma‘naviy jismoniy yetuklik borasidagi qarashlarini, xulosalarini lo‘nda va donishmandona tarzda ifodalaydi. Xalq pedagogikasida tarbiyaning maydachuydasi, ya‘ni birlamchi-ikkilamchisi bo‘lmaydi, hamma narsa hisobga olinishi, hech bir soha chetda qolmasligi, ayni chog‘da tarbiyaning nihoyatda nozik, injiq, murakkab tomonlari e‘tiborga olingan holda, yetti o‘lchab bir kesishga amal qilinadi. Xalq pedagogikasining o‘ziga xosligi shundaki, u bugun va ertani uylab ish tutadi, ya‘ni o‘tmishni unutmaslik, bugunning qadriga yetishlik, kelajakka umid asosida tarbiya olib boradi.

Xalq pedagogikasining asrlar davomida shakllanib, rivojlanib, boyib borishining, inson va Vatan taqdirida hal qiluvchi rolining boisi, birinchidan, uning qayotiyiligi, ta‘sirchanligi, serqirra va serma‘noligida bo‘lsa, ikkinchidan, uning bevosita xalq tomonidan mavjud hayot jarayonida jonli an‘analarda yaratilishi, tarbiyaning eng dolzarb masalalarini hal qilishga qaratilganligi, uchinchidan, milliy yo‘nalishga, umumbashariy g‘oya-maqсадlarga qaratilgan bo‘lganligidir. Shuning uchun xalq pedagogikasi tarix to‘fonlariga haramasdan o‘z faoliyatini to‘xtatmaydi va yoshlar tarbiyasi borasida hal qiluvchi o‘rinni egallab kelmoqda.

Bolalarga axloqiy tarbiya berishda bolalar o‘yin folklorining o‘rni va ahamiyati katta bo‘lsa, xalq an‘naviy sporti - farzandlar jismoniy baquvvatligi va yetukligining garovidir. Xalq pedagogikasining ekologik tarbiya berishdagi imkoniyati ham kengdir. Atrof muhit va tabiatni e‘zozlash, hayvonlar, qushlar, dov-daraxt, o‘simliklar, yer, suv, borliqqa munosabatni ifodalovchi qarashlar ekologik tarbiya berishga qaratilgandir. Turli udumlar, rasm-rusm, marosimlar, tabiat bayramlari, «Navro‘z», «Mehrjon», «Hayit bayrami», bolani beshikka solish, sunnat qilinishi, uylanish, payg‘ambar yoshi, oltin va kumush to‘ylar, turli yubileyler, odatlar, udumlar va marosimlarning ta‘lim-tarbiyaviy ahamiyati ham juda kattadir.

Turli qo‘shiqlar orqali go‘zallik, orzu-umid va boshqalar tarannum etilib, insonda cheksiz muhabbatni tarkib toptiradi. Ertaklar orqali yaxshilikka mehr, yovuzlikka nafrat tarbiyalanadi. Yoshlarimizni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalashimizda ayniqsa, qahramonlik dostonlarining ahamiyati ham kattadir. Xalq pedagogikasi umuman olganda ilmiy pedagogika bilan bog‘liqdir. Ma‘lum ma‘noda o‘zbek xalq og‘zaki ijodi to‘g‘ridan -to‘g‘ri yoshlar tarbiyasiga ta‘sir etish vositasi bo‘lib xizmat qilgan va xizmat qilib kelmoqda. Chunonchi, tez aytishlar - bolalar nutqini o‘stirishga, topishmoqlar - bolalarning topqirligi, zehnini tarbiyalashga, maqollar- bolalarning axloq-odob tarbiyasiga, qo‘shiqlar- bolalarning nafosat tarbiyasiga, doston va ertaklar bolalarning aqliy, axloqiy, jismoniy va umuman har tomonlama tarbiyasiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Bizning fikrimizcha, hozirgi vaqtda bolalarga sabr, matonat, fidoiylik kabi axloqiy fazilatlarni singdirishda qo‘yidagi jihatlar hisobga olinishi zarur:

- diqqatni, sabr-toqatni boshqarish, topshiriqlarni bajarish tayyorgarligi ifodalangan ishga munosabat;

-bir qadar tarbiyachidan holi bo‘lish guruh bilan aloqa o‘rnatish qobiliyatini ko‘rsatuvchi ijtimoiy jihat.

Albatta, bolada bu ko‘rsatkichlar o‘z-o‘zidan shakllanmaydi, ular pedagogik jarayon mahsulidir, shu boisdan tarbiyachi bolalar ongini o‘stiradigan, mustaqil fikr yuritish ko‘nikmalarini rivojlantirish tiradigan real muhit yaratishi lozim. Bugun bolalarning aqliy, mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi chet-el metodlari («Montessori», «Breyning», «Breyningstorming») dan qator ta‘lim muassasalarida foydalanishmoqda va yaxshi natijalarga erishilmoqda.

Yuksak ma‘naviy-axloqiy tarbiyalangan insonda vatanga muhabbat, samimiy do‘stlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, mustahkam e‘tiqod, imon, nafosat, axloqiy madaniyat singari fazilatlar mujassamlashadi. Uning sifat darajasi kishilarning umuminsoniy va milliy qadriyatlarga, xalqning ma‘naviy merosiga, xalq og‘zaki ijodiga bo‘lgan munosabatlarida namoyon bo‘ladi. Axloqiy tarbiyaning negizi hisoblangan xalq og‘zaki ijodi shaxsning ijtimoiy tuzumiga munosabati, turli ma‘rifiy - axloqiy g‘oyalar, tushunchalar, qarashlar, tasavvurlar tizimining mahsulidir. Axloqiy tarbiyaning mohiyatini namoyon etuvchi ob‘ekt shaxs hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyot etgan sari axloqiy tarbiyaning shakli, qamrovi, ta‘sir kuchi ham o‘zgarib boradi. Bunday o‘shishni jamiyat rivojlanishining tezlanishi, ijtimoiy munosabatlarning holati talab qiladi. Jamiyat taraqqiyotining ob‘ektiv talabiga binoan tarixiy jarayonda shaxsning axloqiy tarbiyasini o‘shishi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga nisbatan tezroq amalga oshishi kerak. Zotan, muayyan davrning tarbiya masalalari, har bir ijtimoiy hodisada bo‘lgani singari uning qoloq tomonlari va ayni vaqtda, shu davrning umumiy tafakkur darajasidan o‘zib ketadigan ilg‘or fikrlar, qarashlar va nazariyalar ham bo‘ladi. Axloqiy tarbiyaning davr talab ehtiyojlariga bog‘liqligi dialektik jarayon bo‘lib, u ichki ziddiyatlarga ega. Bizning nazarimizda, shaxsning axloq tarbiyasi ichki ma‘naviy-axloqiy dunyosi, ma‘naviy-axloqiy ehtiyoji, ma‘naviy-axloqiy qiziqishi, ma‘naviy-axloqiy faoliyati va ma‘naviy qadriyat kabi asosiy belgilar tizimidan iborat bo‘lib, ular o‘zaro bir-biri bilan bog‘liqdir. Shaxsning ma‘naviy-axloqiy ehtiyoji ma‘naviy-axloqiy qiziqishni vujudga keltiradi, u shaxs faoliyati jarayonida namoyon bo‘ladi va natijada ma‘naviy-axloqiy qadriyat yuzaga keladi. Ma‘naviy qadriyat o‘z navbatida yuqori ma‘naviy-axloqiy ehtiyojning paydo bo‘lishiga asos bo‘ladi. Ma‘naviy-axloqiy rivojlanishning bu aylanish davri uzluksiz davom etadi. Shunday qilib, axloqiy tarbiya insoniyat faoliyati mahsuli bo‘lib, u o‘zining moddiy va ma‘naviy jihatlari bilan shaxs axloqiy sifatlarini shakllanishiga bevosita ta‘sir etadi. Ayniqsa, ma‘naviy-axloqiy madaniyatning fan, adabiyot, san‘at, maorif, din, xalq og‘zaki ijodi, milliy qadriyatlar kabi serqirra manbalari o‘quvchida axloqiy tarbiya va sifatlarini shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Mirziyoyev. Sh. M: “ Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” .- T.: O‘zbekiston-2017, 13-b
2. Mirziyoyev SH. M: “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” -T.: O‘zbekiston-2017, 14-b
3. Mirziyoyev Sh. M: ”Ta‘lim sohasidagi muammolar, ularni hal etish va ta‘lim sifatini oshirishga bag‘ishlangan videoselektor mavzusida” 30.10.2020.
4. Karimov. I. A: “O‘zbekistonning o‘z istiqloq va taraqqiyot yo‘li” .-T.: O‘zbekiston, 1992 70-71 bet.

5. Avloniy. A: “Turkiy Guliston yoxud axloq”.-T.:Yoshlar nashriyot uyi.2018.9 bet
6. Haydarov. M: “Xalq og‘zaki ijodi na‘munalarida tarbiya masalalari”.-T.: Fan, 2004..12-bet.
7. To‘rayev. S: “Folklorshunoslik: udumlar, qadriyatlar, marosimlar”.-T.: Mehnat, 2005.-56-bet.
8. Madayev. O. ”O‘zbek xalq og‘zaki ijodi ”.-T.:Mumtoz so‘z,2010
9. Madayev. O,Sobitova.T: ”Xalq og‘zaki poetik ijodi ”.-T.:Sharq,2010
10. Zamonov Z va boshqalar. ”Tarbiya” o‘qituvchi uchun metodik qo‘llanma.-T.: Zamin nashr,2020 II. www.ziyonet.uz
12. diss.natlib.uz